

КОСТЬ ЧЕРЕМСЬКИЙ

ПОВЕРНЕННЯ ТРАДИЦІЇ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗИНА
Центр українських студій та краєзнавства імені академіка П.Т.Тронька
Відділ українських студій імені Д.І.Багалія

Автор щиро вдячний за допомогу в підготовці цього видання
пп. Миколі Товкайлу, Олександрю Савчуку, Сергію Белкову,
Ользі Черемській, Назару Божинському, Віктору Мішалову,
а також за редагування тексту — Марині Куценко.

Особлива подяка за надані матеріали дирекціям
Інституту мистецтвознавства, фольклористики
та етнології імені Максима Рильського НАН України,
Галузевого державного архіву Служби безпеки України,
Державних архівів Сумської і Харківської областей,
Центрального державного історичного архіву України,
Центрального державного архіву-музею
літератури і мистецтв України,
Центрального державного архіву
вищих органів влади та управління України,
Центрального державного архіву
громадських об'єднань України,
Харківського літературного музею,
Національного центру народної культури
«Музей Івана Гончара»,
а також Миронові Постолану
за зібрану колекцію світлин народних співців

КОСТЬ ЧЕРЕМСЬКИЙ

ПОВЕРНЕННЯ ТРАДИЦІЇ

СТОРИНКИ ІСТОРІЇ
КОБЗАРСТВА І БАНДУРНИЦТВА 1920–1930-Х РОКІВ.
ЗАСАДИ СУЧАСНОГО ВІДРОДЖЕННЯ НАБУТКУ
ТРАДИЦІЙНИХ СПІВЦІВ

ВИДАВЕЦЬ ОЛЕКСАНДР САВЧУК
ХАРКІВ · 2024

УДК 780.8.038:780.614.13(477)"192/192"
Ч-46

*Друкується за рішенням Наукової ради
Фонду національно-культурних ініціатив імені Гната Хоткевича*

Рецензенти:

Хай Михайло Йосипович, доктор мистецтвознавства;
Рахно Костянтин Юрійович, доктор історичних наук.

Черемський Кость

Ч-46 Повернення традиції: сторінки історії кобзарства і бандурництва 1920–1930-х років. Засади сучасного відродження набутку традиційних співців. Харків : Видавець Олександр Савчук. 2024. 684 с. ; іл.

ISBN 978-617-8157-40-1

Перша частина цієї книги висвітлює маловідомі сторінки історії *кобзарства* і *бандурництва* – двох зовні подібних, але за суттю різних і самобутніх явищ української культури, які відіграли визначну роль у національному становленні українського народу. Акцент зроблено на 1920–1930-х роках, коли радянський режим, викорінюючи українську національну ідентичність, вживав системних заходів для фізичного знищення традиційних незрячих народних співців – кобзарів, лірників і стихівничих. Одночасно окупаційна влада переслідуваннями і шантажем змушувала зрячих бандуристів своєю творчістю слугувати комуністичній системі.

Друга частина книги присвячена історичним, соціально-культурним, громадсько-політичним передумовам сучасного відродження надбання традиційних українських співців, виконавства на кобзарських інструментах.

Видання спрямоване на широке коло викладачів і студентів навчальних закладів, науковців, дослідників, мистецтво-, літературо- і джерелознавців, етнологів, істориків, музейних працівників, музикантів, подвижників народної культури, а також шанувальників традиційного кобзарського виконавства.

УДК 780.8.038:780.614.13(477)"192/192"

ISBN 978-617-8157-40-1

©Черемський К. П., 2024

*Світлій пам'яті Анатолія Парфіненка, Георгія Ткаченка,
Миколи Сарми-Соколовського, Петра Жадана,
Івана Попова, Миколи Будника та Михайла Хая
присвячується*

ЗМІСТ

ПРО АВТОРА:	5
УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ:	11
ПЕРЕДМОВА	13
ЧАСТИНА I. СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	17
РОЗДІЛ 1. КОБЗАРСТВО І БАНДУРНИЦТВО	18
1.1. Загальні положення	18
1.2. Кобзарство	22
1.3. Репресії щодо традиційних співців	39
1.4. Бандурництво	40
1.4.1. Коротка історія бандурництва	41
1.5. Особливості співпраці між традиційними кобзарями і бандуристами-аматорами	56
1.6. «Не так тії воріженьки, як добрії люде...»	63
1.7. Впливи на традиційне кобзарство	65
РОЗДІЛ 2. ТРАДИЦІЙНІ НАРОДНІ СПІВЦІ	72
2.1. Статистичні відомості	72
2.2. Спогади про співців 1920-х — початку 1930-х років (на основі матеріалів експедицій Вільяма Нолла й Олександра Тихенка)	105
2.3. Московсько-Українська війна 1917–1922 років	121

Розділ 3. Радянщина	135
3.1. «Радянське кобзарство» 1920-х — початку 1930-х років	135
3.2. Нові реалії традиційних співців	140
3.3. Радянське бандурництво	153
3.4. Кобзарські інструменти	172
3.5. Всеукраїнський кобзарський з'їзд	179
Розділ 4. СИСТЕМНІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ КОБЗАРСТВА І БАНДУРНИЦТВА	221
4.1. Деякі причинки до розгляду репресивного процесу над співцями	221
4.2. Методологічні помилки, які утруднюють дослідження репресій над представниками кобзарства і бандурництва	223
4.3. Особливості ведення репресивних дій до незрячих традиційних співців	225
4.4. «Юридичні обґрунтування» переслідувань 1920–1930-х рр.	229
4.4.1. Урядові постанови «про боротьбу з жебрацтвом як явищем»	229
4.4.2. Заходи проти кобзарських інструментів	236
4.4.3. Реєстрація репертуару і «виконавської діяльності»	240
4.4.4. Антирелігійні постанови	243
4.4.5. Обвинувачення у «контрреволюційній діяльності»	244
4.4.6. Кримінальна справа Івана Кучугури-Кучеренка як виключення зі стандартного репресивного судочинства радянської влади щодо традиційних співців у 1920– 1930-х роках.	255

4.4.7. Переслідування незрячих співців як один з епізодів «зачистки» радянського суспільства 1920–1930-х років від інвалідів	260
4.4.8. Чому так мало збереглося документальних матеріалів щодо репресій над традиційними співцями?	264
4.5. Народні свідчення про репертуар традиційних співців	272
4.6. Акції масового винищення традиційного співоцтва	279
4.6.1. Загострення 1930–32 рр.	279
4.7. Доля Всеукраїнського кобзарського з'їзду	286
4.7.1. Версія про те, що могло статися	292
4.7.2. Трагічна статистика	293
4.7.2. Народні свідчення про репресії традиційних співців у 1920–1930-х роках	298
4.7.3. Свідчення про Всеукраїнський кобзарський з'їзд	302
4.8. Традиційні співці, репресії і Голодомор 1932–1933 рр.	332
4.9. Відображення репресивного процесу в засобах масової інформації	336
4.10. Репресоване бандурництво	342
4.11. У колах інтелігенції	367
4.12. Зачистка пам'яті	371
4.13. Загальні висновки щодо радянських репресій проти українського кобзарства і бандурництва	382
ПРОТИРЕЖИМНІ ТВОРИ НАРОДНИХ СПІВЦІВ	387
ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОБЗАРСТВА ХХ СТ. У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ	392
ДЖЕРЕЛА ДО ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ	424

ЧАСТИНА ІІ. ВІДРОДЖЕННЯ НАДБАНЬ ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО СПІВОЦТВА	441
1. Замість пояснень	441
2. Автентичне виконавство на традиційних кобзарських інструментах і подолання посттоталітарного синдрому в народній музичній культурі України	443
3. Виховання сучасного слухача українського епосу: засади відновлення традиційного сприйняття	457
4. Простір і перспектива традиційної бандури	474
5. Традиційна бандура: пошук алгоритмів дослідження	496
1. Давність інструмента.	501
2. Відповідність засадам традиційного музичного інструмента.	504
3. Типи інструмента за крайовими особливостями і школами гри.	507
6. Сприйняття традиційного кобзарського виконавства в середовищах студіюючої молоді м. Харкова	510
7. «Методика Будника» у практиці традиційного виконавства на кобзарських інструментах	519
8. Доказова реконструкція в сучасному відродженні кобзарської традиції	537
Основні тенденції реконструкції	539
Алгоритм послідовності реалізації засад доказової реконструкції на прикладі кобзарської традиції	544
9. «Вустинський простір» українських традиційних співців-музикантів	563
10. «Вустинський простір» сучасного кобзарського виконавства	577

Особливості сучасного «вустинського простору»	583
Шлях сучасного відродження	591
Перший етап. Автентифікація виконавця і слухача.	593
Другий етап: праця над орієнтованою уявою і фантазією.	594
Третій етап: формування власного шляху.	598
І 1. Етномедичні аспекти практики українських традиційних співців-музикантів	602
І 2. Від «зінківської» до «харківської» школи традиційного кобзарського виконавства	632
І 3. Той, що зберіг традицію: харківський кобзар Петро Древченко	643
З біографії	644
На кобзарському шляху	648
Петро Древченко і сучасність	652
І 4. Дослідник, який зламав стереотипи про кобзарство Феномен невмирущості українського кобзарства	654 664
ДЖЕРЕЛА ДО ДРУГОЇ ЧАСТИНИ	666
СЛОВНИЧОК	677